

Свіча нашої пам'яті: Голодний мор 1932—1933 рр.

Багатовікова історія українського народу — сумний літопис життя і смерті народу-великомученика, якому випало достатньо лиха і випробувань. Майже кожне століття, як свідчать давні джерела, позначене голодними роками, чужоземними навалами, руйнівними війнами. ХХ ст., без усякого сумніву, є найтяжчим у багатотисячолітній історії українського народу. Дві світові війни, що точилися на українській землі, найбільш руйнівна і кривава громадянська війна, три голоди, майже безперервні репресії сталінської доби переполовили український народ.

Скорботна річниця національної трагедії нашого народу — 75-ті роковини початку штучного голоду-геноциду в Україні, заподіяного тоталітарним більшовицьким режимом — не історична минушина, а відчутна фізична і духовна рана, що жагучим болем пронизує нашу історичну пам'ять.

Сучасне покоління громадян України пам'ятає своїх померлих від голоду дідів та прадідів. Ось тільки причина голодних смертей у 1932—1933 рр. залишається для багатьох нез'ясованою. Хтось прагне дізнатися: чому? Хтось залишається безпам'ятним, і таких багато.

70-та річниця Голодомору стала подією світового значення. 10 листопада 2003 року в Генеральній Асамблеї ООН була оприлюднена Спільна заява 36 країн, в якій висловлювалося співчуття українському народу. Трохи раніше, 20 жовтня, Конгрес США прийняв коротку резолюцію з точним визначенням природи трагедії й висновком такого змісту: "Голодомор був спланований і втілений радянським режимом як зумисний акт терору і масового вбивства, скерованого проти українського народу". Однак ні в Спільній заяві 36 країн, ні в резолюції Конгресу США нема головного: визнання голоду 1932—1933 рр. геноцидом, тобто народобивством.

Усі ми, разом узяті, є постгеноцидною людською спільністю, як твердив професор Джеймс Мейс, виконавчий директор Комісії Конгресу США з голоду 1932—1933 рр. в Україні, який здійснив громадський і науковий подвиг у дослідженні цієї теми і за особисті заслуги перед українським народом був відзначений державною нагородою.

Постгеноцидне суспільство не усвідомлює здійсненого проти нього насильства.

Геноцид є категорією міжнародного права. Відповідно до "Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього" від 9 грудня 1948 р., міжнародне співтовариство зобов'язується притягнути за цей злочин навіть осіб, які були в своїй країні наділені конституцією вищою владою. Так був притягнутий до відповідальності колишній сербський лідер Слободан Мілошевич.

Нам не треба притягати до відповідальності винних за голод-геноцид. Винні в могилі. Йдеться про інше: ЧОМУ? Треба, щоб наше суспільство і весь світ знали те, що відбулося насправді.

Виходячи якраз з цього, Президент України своїм указом від 4 листопада 2005 р. утворив Організаційний комітет з підготовки та проведення заходів у зв'язку з 75-ю річницею Голодомору. Скорботна акція "Запали свічку", яка відбулася в Україні нещодавно на вшанування Дня пам'яті жертв Голодомору, відкриття музеїв історії Голодомору і збирання інформації про жертви для Книги Пам'яті, яка має вийти у світ у 2008 році, закликають нас глибше вдивлятися у власну історію і позбавляють хвороби ностальгії за радянським минулим, що будувалося у ленінсько-сталінські часи залізом і кров'ю.

Історія міцно пов'язана з політикою, а тому часто політизується. Не уникала політизації й проблема голоду. Треба пояснити собі і міжнародній громадськості, чому й досі на-

род, який винищувався зброєю голоду-геноциду, не виказує одностайного бажання визнати цей злочин дією держави на припинення його існування.

Чому кілька складів обраного цим народом на вільних виборах парламенту уникали розгляду питання про голод-геноцид. Чому лунають заяви МЗС Росії, що визнання Голодомору геноцидом є "викривленням історії"?

Українські вчені та краєзнавці спромоглися донести до свідомості свого народу зовнішній вигляд Голодомору (слово "голодомор" було новотвором письменника Івана Драча наприкінці 1980 років).

Творчий колектив фільму "Голод-33" (реж. О. Ярчук), показаного державним телебаченням нещодавно, відтворив нам з екрану жахи тих часів. Та є й реальні свідчення і живі свідки, що переконують нас у неможливості забуття історії.

Очевидці Голодомору розповідали, що влада цілеспрямовано нищила їх. Вони не могли довести цього документально, але відчували зловісні наміри влади усім своїм єством. Про загибель людей від голоду знали тільки там, де вони гинули. Засоби масової інформації мовчали, навіть у документах тієї доби з грифом "цілком таємно" слово "голод" вживати не дозволялося. Замовчування як один з механізмів геноциду призводило до того, що в регіонах, де терор голодом не застосовувався, уявлення про характер і масштаби голодування в Україні були розмитими навіть у людей дуже високого рангу.

Ось як згадував про Голодомор Микита Хрущов, який на початку 1930 років був секретарем Московського міського і обласного комітетів ВКП (б): "Я просто не уявляв собі, як може бути в 1932 році голод на Україні? Скільки ж тоді загинуло людей? Тепер я не можу сказати.

Відомості про це просочилися в буржуазну пресу, і в ній аж до останнього часу моєї діяльності іноді прослизали статті відносно колективізації і ціни колективізації в життях радянських людей. Але це я тепер так кажу, а тоді я нічого такого, по-перше, не знав, а по-друге, якби і знав про щось, то знайшлися б свої пояснення: саботаж, контрреволюція, куркульські витівки, з якими треба боротися та ін."

Хрущов помилявся з датою. У першій половині 1932 р. в Україні спалахнув голод з десятками тисяч смертельних випадків і навіть з випадками канібалізму — як наслідок хлібозаготівель з урожаєм 1931 р.

Голодомор є наслідком цілковитої конфіскації хліба з урожаєм 1932 р., після якої відбулося вилучення усіх інших продовольчих запасів. Смертельні випадки від Голодомору почалися пізньої осені 1932 року і досягли апогею у червні 1933 р.

Люди гинули від голоду у багатьох регіонах, але голодний мор з велетенською кількістю жертв спостерігався тільки у двох політико-адміністративних утвореннях, де українці складали більше двох третин загальної кількості населення — в УРСР і в Кубанському окрузі Північно-Кавказького краю. Сталін мав підстави побоюватися громадян України, він боявся "втратити Україну", і тому Голодомор 1932—1933 рр. в Україні не можна розглядати у відриві від здійсненої Кремлем політики комуністичного будівництва.

Відразу після громадянської війни виникла ідея перетворити дев'ять юридично незалежних радянських держав на республіки Російської Федерації, які нарівні з Росією мали увійти в нове державне утворення — Радянський Союз. Громадяни кожної союзної республіки діставали конституційне право на вихід з СРСР. Комуністична партія слідкувала, щоб у них не з'явилися небезпечні бажання про "вихід".

Відразу після утворення СРСР головною лінією національної політики Кремля стала коренізація. Її український різновид назвали українізацією. Метою такої політики було

укорінення радянської влади, але існував побічний ефект: переслідувану раніше власну мову українці почули в школах і закладах культури. В Україні почалося національне відродження. Могутня хвиля українізації, що пробуджувала національну самосвідомість селян, які становили соціальну основу нації, непокоїла Сталіна. Одвічна любов українського хлібороба до власної землі, його волелюбність і працездатність, господарська і соціально-побутова самобутність перешкоджали здійсненню соціально-економічних експериментів в Україні, які насаджувалися методами штурму: під час ленінського штурму 1918—1920 рр. були знищені як клас великі власники, під час сталінського штурму 1929—1933 рр. — дрібні власники. Після 1933 р. зник український селянин-власник, вправний хлібороб, нащадок волелюбних козаків. Мільйони українських колгоспників були поглинуті директивною економікою, що стала фундаментом диктаторського режиму.

Терор використовувався як метод державного управління — від індивідуальних репресій, що час від часу набували масового характеру, "розкуркулень" найбільш заможного прошарку селян-власників і селянської бідноти, яка не погоджувалася на колективізацію, терор голодом під виглядом хлібозаготівель до депортації великих мас населення за соціальною або національною ознакою тощо. Кремль не рахувався з людськими втратами — в цьому незбагнений для спостерігачів Заходу секрет радянського геноциду.

Терор голодом був потенційно можливим у державі, що будувала суспільно-економічний лад, який не міг виникнути природним шляхом, а міг бути збудований тільки силовим способом. Застосований у 1932—1933 рр., терор голодом був не першим в Україні. Голод 1921 року дав зрозуміти Кремлю, що з бунтівниками-селянами можна боротися, як це відбувалося у південних голодуючих губерніях України, за допомогою примусових хлібозаготівель. У березні 1930 р. Сталіна настільки стурбувало наростання селянсько-го антиколгоспного руху, що Кремль дозволив селянам право на присадибну ділянку. На початку 1932 р. ситуація стала гострішою: внаслідок силової хлібозаготівлі з урожаю 1931 р. селяни залишилися без хліба. Впродовж першої половини року загинуло від голоду 140—150 тис. селян. Вони помирили через те, що у них забрали весь хліб — основний продукт харчування. Гинули ті, кого присадибна ділянка не могла прогодувати після того, як забрали весь хліб. Так само гинули селяни роком пізніше, коли розрахунок на урожай 1932 р. не справдився. Хлібозаготівлі провалилися, і карткове постачання десятків мільйонів людей опинилося під загрозою. Внаслідок примусового вилучення хліба й зняття "з карток" багатьох категорій населення у країні спалахнув голод. Замість того, щоб вжити заходів для полегшення стану голодуючого населення УРСР і Кубані, Кремль здійснив конфіскацію нехлібних продовольчих запасів.

Ось факти: у Постановах ЦК КП(б)У і РНК УРСР під назвою "Про заходи до посилення хлібозаготівель" основним пунктом було запровадження натуральних штрафів: всім, хто заборгував хліб державі, встановлювалося додаткове завдання по м'ясозаготівлях у розмірі 15-місячної норми і по заготівлях картоплі в розмірі річної або дворічної норми. Розпочалась "діяльність" місцевої влади, масові обшуки у селянських дворах. У кого не знаходили хліб, забирали інші продовольчі продукти тривалого зберігання. Моторошно від спогадів про обшуки тих, хто вижив. Заби-

рали не тільки зерно, м'ясо з салом і картоплю, як передбачалося партійно-урядовими постановами. Забирали буряки, горох, пшхо, цибулю, фруктово сушені і все, чим селяни запасалися до наступного урожаю. Під керівництвом уповноважених по хлібозаготівлях чекістів та міліціонерів, обшуки по селах проводили члени комітетів неможливих селян. Засуджувати їх не можна, вони хотіли їсти. Як не можна засуджувати й тих обшукуваних, які потім ли своїх дітей і батьків. У фізичному стані людини є певна грань, після якої психіка відмовляє. Є довідка: органи ДПУ і НКВС за період з 1 грудня 1932 р. по 25 січня 1933 р. знайшли 14 956 ям і 1980 інших тайників, з яких було вилучено 1,7 млн пудів хліба.

Редакція газети "Правда" організувала в Україні декаду по боротьбі з крадіжками зерна. Пролунав залик: шукати "підземні пшеничні міста", під покривом якого в українських і кубанських селах були здійснені огидні акції вилучення хліба і всього незернового продовольства, які не мали нічого спільного з хлібозаготівлями. З доповіді тих часів наркомун землеробства А. Одинцова після візиту у села Київщини: "Зростає свідомість людей, у тому числі голодуючих, і злість проти ледарів та злодіїв. Добросовісні колгоспники — за смерть від голоду ледарів і злодіїв".

І сьогодні історики та демографи сперечаються навколо з'ясування кількості жертв терору голодом. Вони називають різні цифри від 3 до 10 млн осіб. Є достовірні дані перепису населення 1937 р., за якими від голоду в Україні загинуло не менше 3,5 млн чоловік. Статистика втрат є. Ми маємо сотні тисяч поіменних жертв голоду в кожній з областей, які знаходилися тоді в адміністративно-територіальних межах Української РСР. Вони завжди нагадуватимуть нам про жахливу ціну, заплачену людськими життями за те, щоб процвітала тоталітарна влада. Наслідки Голодомору 1932—1933 рр. ще до кінця не вивчені і не усвідомлені. Це необхідно, бо такі сторінки історії ніколи й ніде більше не мають повторитися. Адже те, що людство не пам'ятає, воно приречене пережити знову.

Вшанування жертв Голодомору — то наша пам'ять їм безневинно убієнним. І свіча її не згасне ніколи. На вшанування пам'яті мільйонів громадян, які стали жертвами Голодомору 1932—1933 років, з метою донесення правди про геноцид Українського народу до української громадськості і міжнародної спільноти та у зв'язку із 75-ми роковинами цієї трагедії Указом Президента України [6] наступний рік оголошено в Україні Роком пам'яті жертв голодомору.

Список використаної літератури

1. *Кульчицький С. В.* Голод-геноцид 1932—1933 рр. в Україні / С. В. Кульчицький. — К., 2006. — 253 с.
2. *Голод в Україні 1932—1933 рр.* Вибрані статті. — Терен. — Луцьк : ВМА "Терен", 2006. — 164 с.
3. *Голод-геноцид 1933 року в Україні: історико-політичний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків* (1998 р., Київ, Міжнар. наук.-теорет. конф.). — К., 2000. — 223 с.
4. *Голод 1932—1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів // Колективізація і голод на Україні. 1929—1933 : зб. док. і матеріалів.* — К., 1992. — С. 250—259.
5. *33-й: голод.* Народна книга-меморіал. — К. : Рад. письм., 1991. — 584 с.

*Матеріал підготувала
Ірина Копитко,
старший науковий співробітник
Державного архіву друку України*